

Buzás sándor

LATIN-AMERIKA AZ ÚJ ÉVEZRED KÜSZÖBÉN

1. A latin-amerikai térség országainak gazdasági teljesítményét a következő években és hosszabb távon egyaránt három fő tényező befolyásolja. Az országok demokratikus berendezkedésének stabilitásának, a külső világgazdasági hatásoknak és a regionális együttműködés terén elért eredményeknek az említésével természetesen nem mondunk semmi meghatározóan újat. Mégis, napjainkban Latin-Amerika esetében mindhárom említett tényezőnek kiemelt fontosságot kell tulajdonítanunk, mivel az elmúlt két év eseményei erre kényszerítettek.

1.1. Az ázsiai válság mint külső sokk, olyan feszültségeket teremtett a régió országai-ban, amelyek több esetben országok demokratikus berendezkedését fenyegették. A feszültségek a térség regionális csoportosulásainak tagországai között is jelentkeztek, és felhívták a figyelmet az integráció szerkezetének gyengeségeire.

1.2. Természetesen az egyes országok lehetőségeit vizsgálva számtalan egyéb tényező is felszínre kerül (melyek többsége szintén nem egyedi). Ennek ellenére e rövid munka elsősorban e három fő kérdéssel kíván foglalkozni, s csak ezeken keresztül vagy ezek keretében érint olyan kérdéseket, mint a szociális helyzet, a transznacionális vállalatok, az FDI és a külkereskedelem kérdésköre vagy például a környezetvédelem helyzete.

2. A kilencvenes évek tapasztalatai

A nyolcvanas évek stagnálása után, a kilencvenes évek kétségtelenül a fejlődés, a pozitív változások jegyében zajlottak a régióban. A tíz év átlagában mért évi 3–4%-os GDP-növekedés, figyelembe véve, hogy két válság, hullámvölgy is akadályozta a folyamatos fejlődést, optimizmusra adhat okot.

2.1. Latin-Amerika országai azonban még nem jutottak el a gazdasági stabilitás azon szintjére, hogy újra meg újra ne a különböző külső és belső eredetű egyensúlytalanságok okozta nehézségekkel kapcsolatos „tűzoltó” munkákra kelljen fordítaniuk erőforrásaik döntő többségét. A kilencvenes évek két négy-öt éves ciklusra bonthatók. Az elsőben megindultak a reformok, a privatizáció, a világgazdaság felé való nyitottság fokozása. Ekkor a mexikói válság okaként még egyértelműen a reformok gyorsasága, a különböző lépések nem megfelelő összehangoltsága okozott másfél-két éves visszaesést a régió növekedésében (és ezen felül tovább növelte a régió eladósodottságát). A második ötéves ciklus első három éve a növekedés, a reformok továbbvitele, a regionális kapcsolatok erősödése, s mind a kereskedelmen, mind a külföldi beruházásokon keresztül a világgazdaság vérkeringésébe történő egyre nagyobb mértékű bekapcsolódás jegyében telt. 1998-ban az ázsiai válság azonban olyan külső sokként érte a régiót, amely felszín-

re hozta a továbbra is meglévő belső strukturális problémákat. Ezek önmagukban valószínűleg nem jelentettek volna olyan terhet, ami egy újabb belső eredetű válság kirobbanásához vezetett volna (legalábbis nem rövid távon). Azaz önmagukban tovább görgethetőek lettek volna. Az exportpiacok beszűkülése, s a befektetői bizalom megingása azonban olyan helyzetet teremtett, amelyben a térség országai kénytelenek voltak szembeülni valódi belső problémáikkal. Így az ázsiai válság hosszú távon akár pozitívan is befolyásolhatja a térség országainak fejlődését, amennyiben a reformok továbbvitelére kényszeríti a régió országait. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy erre a válságra érettebben reagáltak, mint az 1995-ös mexikóira, nem adták fel az eddig elért eredményeket, nem történtek visszalépések a gazdasági reformok terén. Más kérdés, hogy a társadalmi reformok terén csak azért nem beszélhetünk visszalépésről, mert nem volt érdemi előrelépés az elmúlt tíz évben.

3. A térség gazdasági pillanatképe

Az ázsiai válság hatására, 1999 a régió gazdasági számára a kilencvenes évek legnagyobb kihívását jelentette. Az ázsiai felvevőpiac összeomlása érzékenyen érintette a latin-amerikai exportot. Nem csak a puszta keresletcsökkenés okozott nehézségeket, hanem az export szerkezete is. Mivel ennek legnagyobb részét az alacsony feldolgozottságú termékek teszik ki (elsősorban mezőgazdasági termékek és ásványkincsek), az ezek esetében bekövetkező jelentős árcsökkenés is sújtotta a térséget. Ezeken túl, a befektetői bizalom megingása már 1998-ban megnehezítette a külföldi források elérhetőségét. Végül pedig, mivel 1999 januárjában Brazília kénytelen volt feladni a túlértékelt real árfolyamának védelmét, több ország esetében elkerülhetetlenné vált a valuta leértékelése. (Ehhez a módszerhez folyamodott 1999-ben Brazília mellett Chile, Kolumbia és Ecuador is.)

3.1. Mindezek következtében 1999-ben a kontinens egészének GDP-je stagnált. Ezen belül Ecuador, Venezuela, Uruguay, Argentína és Kolumbia esetében több mint 3%-os visszaesés volt megfigyelhető, míg Panama, Guatemala, Peru, Nicaragua, Mexikó, Costa Rica és a Dominikai Köztársaság esetében viszont több mint 3%-os növekedés. Ezek a különbségek felhívják a figyelmet arra a tényre, hogy amikor Latin-Amerikáról beszélünk, akkor országok olyan csoportját vesszük „egy kalap alá”, amelyek helyzete, gazdasági fejlettsége a kétségtelen közös vonások ellenére számottevő különbségeket mutat. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy az említett több mint 3%-os változások mindkét irányba esetenként 7%-ot is takarhatnak. Összességében Latin-Amerikán belül is megfigyelhető egy észak–déli szakadás. Ennek két alapvető oka van. Az egyik természetesen az USA közelsége, a másik pedig az, hogy a térség olajkincse a Karib-medencében található. Ennek köszönhető, hogy idén a közép-amerikai térség és a Karib-szigetek gazdasága átlagosan 4,5%-kal bővül, míg a dél-amerikai kontinens átlaga csak 3,3%.

3.2. Az is kétségtelen tény azonban, hogy a 2000-es évre várt átlagosan 4%-os GDP-bővülés mögött már sokkal egyöntetűbb adatsort találunk. Idén ugyanis az ecuadori

GDP stagnálása és a Dominikai Köztársaság esetében várt 7%-os növekedés jelenti a két szélsőséget. Azaz gyakorlatilag minden esetben a GDP növekedéséről számolhatunk be. A folyó fizetési mérleg hiánya a térség egészére vonatkozólag idén várhatóan a GDP 3%-ának megfelelő érték, amit a legtöbb országban a külföldi tőke beáramlása kellően ellensúlyoz.

3.3. Az 1999-es év utolsó negyedében már a gazdaság növekedése volt megfigyelhető, ami egyrészt Brazíliának a válságból történő meglepően gyors kilábalásának, másrészt annak volt köszönhető, hogy nagyrészt az USA gazdaságának „megállíthatatlan” növekedése következtében, újra nőni kezdett a kereslet a világpiacon a térség exportcikkei iránt. Ehhez természetesen jelentősen hozzájárult a térségbeli valuták leértékelődése, ami relatíve olcsóbbá tette termékeiket a világpiacon, annak ellenére, hogy a növekvő kereslet folyamányaként újra felfelé indultak az árak is. Ezért 2000-ben az export értékének 15%-os növekedése várható az 1998-as csökkenés és az 1999-ben tapasztalt 6%-os bővülés után. Az import bár szintén növekszik, de várhatóan csak mintegy 12%-kal. Ráadásul 1999-ben közel 4%-kal csökkent, így ez a 12% abszolút értékben még kevesebbet jelent. Ezen változások hatására a térség külkereskedelmi mérlege az 1998-as 32 milliárd dolláros hiány után 2000-ben már három és fél milliárd dolláros többletet mu-tathat.

3.4. A nemzeti költségvetések hiánya a régióban nem változott jelentősen az utóbbi három évben. Az 1999-es 3% után, várhatóan visszatér az egy évvel korábbi 2,8%-os szintre. Ez összességében kezelhető mértékű deficit, bár az egyes országokban, különösen Brazíliában komoly ára van, és lesz a jövőben annak, hogy a költségvetési hiányt az IMF által is elfogadhatónak tekintett szintre szorítsák le. Kérdéses, hogy az ezért hozott megszorító intézkedések milyen mértékű kárt okoznak a lakosság szociális helyzetében.

3.5. Latin-Amerikát sokáig (egészen a kilencvenes évek elejéig) a krónikus infláció házájaként tartották számon, s ezért is különösen fontos fegyvertény, hogy az ázsiai válság Ecuadoron kívül egyetlen országban sem okozott jelentős növekedést az árak emelkedésének ütemében. A 2000. év így már a negyedik év, amikor a kontinensen az infláció a 9 és 11%-os határok között marad, sőt ezen belül is folyamatos a csökkenés. Ez a tény az országok gazdaságainak, és gazdaságpolitikai döntéshozóinak érettségét jelzi, s igen fontos szerepe van abban, hogy a régió visszanyerte/visszanyerje a külföldi befektetők bizalmát. Ez mind az utóbbi öt évre igaz.

3.6. Bár a munkanélküliségi ráta 8–9% között mozog, ami 1981 óta a legmagasabb érték, ebben azonban szerepet játszanak a gazdasági visszaesés mellett, a privatizáció és az erősödő verseny következtében végrehajtott elbocsátások is. Tény azonban, hogy esetünkben ez az érték fenntartásokkal kezelendő, hiszen például a közel 170 milliós Brazíliában nem létezik megbízható adat az ország egészére vonatkozólag.

3.7. A gazdaság makromutatói alapján tehát tulajdonképpen kijelenthetnénk, hogy az 1999-es visszaesés után a térség példás gyorsasággal talált vissza a növekedési pályára, s amennyiben nem éri újabb külső eredetű sokk, a következő években folytathatja a ki-

lencvenes évek „sikertörténetét”. Bár a kilencvenes évek sikerei kétségtelenül a gazdasági és a társadalmi reformok megindításának következményei voltak, azonban még nagyon sok olyan lépés van hátra mindkét területen, amelyeket nehézségük miatt eddig csak maguk előtt görgettek a régió országai. Az elért sikerek mögött több esetben is csak törekeny háttér található. A demokratikus berendezkedés vagy éppen a regionális integrációs szervezetek mögötti tartalom pedig kiürülőben van. S bár valószínűsíthető, hogy sikerül továbbra is életben tartani ezeket a szervezeteket, intézményeket, a hiányzó alapok nem hozhatóak létre pusztán politikai szándéknyilatkozatok segítségével. Ezek a szándékok igen fontosak, nélkülözhetetlenek az előrelépéshez, de a megbízható háttérrel adó társadalmi bázis megteremtése elengedhetetlen. A társadalmon belüli szakadék radikális csökkentése, az oktatás színvonalának emelése (s ennek mindenki számára történő elérhetőségének biztosítása) és az emberhez méltó életkörülmények megteremtése mind olyan feladatok, amelyekhez az elmúlt tíz év növekedése után joggal követel forrásokat a lakosság egyre nagyobb hányada.

4. Regionális integráció

A kilencvenes évek elején új lendületet kaptak a latin-amerikai integrációs törekvések. A már korábban is létező regionális csoportosulások jelentősége megnőtt, s 1991-ben útjára indult a térség legnagyobb súlyú, gazdaságilag legjelentősebb és tisztán latin-amerikai kezdeményezése, a Mercosur. E csoport mellett számos kisebb regionális szerveződés is működik, melyek közül az ún. Andok-csoport képvisel jelentős gazdasági erőt. Hosszú távon ezen szervezetek jelentősége abban is megnyilvánul, hogy tagországaik közösen lépnek fel a NAFTA további kibővítésének tekinthető FTAA (*Free Trade Agreement of the Americas*) tárgyalásain. A következő öt évben azonban az FTAA-nek gyakorlati jelentősége nem lesz a latin-amerikai országok életére.

4.1. A közép-amerikai térség (ezen belül elsősorban Mexikó) számára természetesen az USA gazdasági teljesítménye lesz meghatározó. A NAFTA jelentőségének növekedése a hagyományosnál is erősebbé tette Mexikó és a Karib-medence országainak függését az Egyesült Államoktól. Így itt a külső tényezők dominálnak, ám ez magától értetődően nem jelenti azt, hogy a régió országainak karba tett kézzel kell várniuk, hogy hogyan alakul sorsuk. Mindazonáltal az tény, hogy még a Latin-Amerikára általában jellemző mértéknél is nagyobb a külső tényezők jelentősége gazdasági helyzetük rövid- és középtávú alakulásában.

4.2. Ezzel szemben Dél-Amerikában a Mercosur kilencvenes években elért sikerei is jelzik, hogy a térségen belüli együttműködés számottevően segítheti elő azon belső folyamatokat – mind gazdasági, mind politikai téren – amelyek véghezvitele elkerülhetetlen ahhoz, hogy a résztvevő országok sikeresen álljanak helyt a nemzetközi versenyben. De a kezdeti sikerek mellett a Mercosur története sem mentes az olyan feszültségektől, amelyeknek már a pusztta létrejötte is az integrációs folyamatok elmélyítésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Ennél is fontosabb azonban, hogy a szervezeti kere-

tek mögött valóban közös érdekek húzódnak meg. Ezen gondolat jegyében született meg 2000 tavaszán a Mercosur újraindításának (*relaunching*) koncepciója.

4.3. A Mercosur-tagországok (Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay) közti kereskedelem liberalizálásán túl, ennek a szervezetnek alapvető feladata a demokratikus berendezkedés biztosítása, fejlődésének elősegítése. Ez a gazdasági tömörülés az USA, az EU és Japán után a negyedik legnagyobb a világon. Bár a négy ország közös GDP-je már ma is meghaladja az 1000 milliárd USD-t, és lélekszámuk túllépte a 200 millió főt, ami hosszú távon igazán vonzóvá teszi őket a beruházók előtt, az a további terjeszkedés perspektívája, egy majdani közös dél-amerikai piac kialakulásának lehetősége. Chile és Bolívia máris társult tagnak tekinthető, mivel szabadkereskedelmi megállapodás van érvényben velük. (Chile esetében a teljes jogú tagság elsődleges akadálya, hogy külső vámtételei alacsonyabbak, mint a Mercosur által meghatározottak.) Emellett folyamatos tárgyalásokat folytatnak az EU-val, s ennek köszönhetően várhatóan 2005-től a két blokk között is érvénybe lép egy szabadkereskedelmi egyezmény. Az Andok-csoporttal szintén folynak ilyen irányú tárgyalások. Elképzelhető azonban az is, hogy a teljes Amerikát szabadkereskedelmi blokkban egyesítő FTAA létrejötte következtében nem lesz szükség dél-amerikai közös piac létrehozására, de ezen kérdések valószínűleg csak 2005 és 2010 között dőlnek majd el legkorábban.

4.4. Az ambiciózus terjeszkedést, az integráció bővítését, szélesítését, egyre újabb országok, csoportosulások bekapcsolását az tette reális lehetőséggé, hogy a megalakulást követő években (1991 és 1998 között) komoly sikereket, előrelépést értek el a csoporton belüli kereskedelem, a gazdasági kapcsolatok fejlesztése terén. 1990 és 1998 között 300%-kal nőtt a tagországok közti kereskedelem volumene. Azonban az 1998-as válságok (az ázsiai és az orosz válságok) hatására, elsősorban a brazil real leértékelése után nagyon komoly feszültségek keletkeztek a csoporton belül. A válságok negatív hatását a már említett kereskedelmi csatornákon s a befektetők elbizonytalanodásán keresztül elszenvedő országok (különösen Argentína) számára ijesztő perspektíva (és *realitás*) volt az, hogy a hirtelen rendkívül olcsóvá vált brazil termékek elárasztották az argentin piacot, míg az ezzel párhuzamosan megrágult argentin árúk képtelenek voltak versenyképesek maradni a brazil piacon. Ezért a szabadkereskedelmi megállapodások ellenére is, kisebb kereskedelmi háború bontakozott ki a két legnagyobb ország között, s 1999-ben, a Mercosur történetében először a csoporton belüli kereskedelem 25%-os csökkenést szenvedett el (elsősorban a drasztikusan visszaesett brazil import következtében). Bár a brazil gazdaságnak a várakozásoknál kisebb visszaesése és a viszonylag gyors visszatérése a növekedési pályára enyhítette ezeket a feszültségeket (ezzel teret és lehetőséget adva az ellentétek tárgyalásos rendezésének), az 1998-ban és 1999-ben történtek felhívták a figyelmet arra, hogy esetenként hiányoz(hat)nak a közös gazdasági érdekek a látványosan fejlődő integrációs törekvések mögül. Már korábban is célként tűzték ki a tagországok kereskedelempolitikájának és versenyszabályozásának összehangolását, ám ez a külső sokk világított rá igazán a monetáris politika, az árfolyampolitika és a költségvetési politika összehangolásának szükségességére, illetve

a Mercosur intézményrendszerének gyengeségeire, nehézkes működésére. Ez utóbbira jó példa, hogy „első nekifutásra” Argentínának és Brazíliának nem sikerült a Mercosur keretein belül megoldania kereskedelmi ellentéteiket, és így a WTO-hoz fordultak, ami a Mercosurra, mint szervezetre, nem vet jó fényt.

4.5. A Mercosur bővítését (*widening*) tehát mindenképpen meg kell előznie az integráció mélyítésének (*deepening*), ahogy az a kimondottan is mintaként szolgáló EU esetben is történik. E lépés nélkül már a következő években megakadhat az integráció mennyiségi fejlődése is, s elkezdődhet a szervezet kiüresedése, amire Latin-Amerikában már többször is volt példa. Márpedig globalizálódó világunkban gyakorlatilag elképzelhetetlen, hogy fejlődő országok önállóan sikeresek legyenek az egyre inkább gazdasági blokkok, régiók versenyeként leírható színpadon. Éppen ezért határozták el magukat a tagországok a Mercosur „újraindítására”, mely igazán új elemekkel nem bővíti a már létező célok palettáját, de hangsúlyozza a folyamatok felgyorsításának, az eddig húzó-dó teendők (mint amilyen például a közös vámtarifa alól kivont termékcsoportok eltörlése) konkrét időponthoz kötésének szükségességét. A belső erőfeszítéseknek, a térség 4%-os növekedésének, valamint Brazília gyors talpra állásának köszönhetően 2000-ben a tömörülésen belüli kereskedelem volumene várhatóan újra eléri, esetleg meg is haladja majd az 1998-as szintet.

5. Demokratikus berendezkedés

Az 1980-as és 1990-es évek fordulóján Latin-Amerika legtöbb országa radikális gazdasági átalakuláson ment keresztül. Ezzel párhuzamosan, 1988 és 1991 között Kuba kivételével a térség összes országában választásokat tartottak. Bár e választások szabad volta esetenként legalábbis megkérdőjelezhető a modern nyugati demokráciák normái alapján, a politikai szabadság ilyen mértéke példa nélkül álló a térség történetében. Azonban az elmúlt tíz év fejleményei nem támasztották alá azokat az elképzeléseket, melyek a régió gyors demokratizálódását jósolták (remélték). Sokkal inkább jellemző, hogy az országok a demokratikus berendezkedés és az autoriter között ingáztak/ingáznak. Ennek oka elsősorban a társadalmi egyenlőtlenség, ami fogékonyra teszi a szegénységben élő tömegeket a populista szölamokra. Másrészt a régió országainak demokratikus pártjai a legtöbb esetben a korrupció és a többség számára egyelőre még nem kézzelfogható gazdasági fejlődés nyomán nem újítanak vonzó alternatívát.

5.1. A korrupció jelentőségét azért sem szabad lebecsülni, mivel csak 2000-ben Brazíliában, Mexikóban, Argentínában és Chilében is olyan botrányokra derült fény, amelyek akár a kormányok bukását is okozhatták volna. Természetesen a kisebb országok sem „szűkölködnek” hasonló esetekben. A kormányzati tisztségviselők, olykor maguk a miniszterek botrányai a szegénységi küszöb alatt vagy csak kicsivel föllette élő választók többsége számára felfoghatatlan összegek körül zajlanak, s így fokozatosan felőrlik a demokráciába vetett hitet. Bár ez a folyamat természetesen nem csak a latin-amerikai térség sajátja, a demokrácia helyi történetének rövidege, a gazdasági nehézségek mindmind fokozzák a választók bizalmatlanságát.

5.2. A fentiek ellenére kétségtelenül jó irányba fejlődött a kontinens az utóbbi tíz évben. (A katonai hatalomátvételek, a puccsok azonban máig is „mindennaposak” a térségben.) Éppen a közelmúltban (2000 novemberében) sikerült lemondásra kényszeríteni a perui elnököt, Alberto Fujimorit, aki látványos csalásokkal nyerte meg a 2000 áprilisában tartott választásokat. Ráadásul, a szenátus nem fogadta el lemondását, hanem leváltotta, ezzel lehetőséget adva a későbbi számonkérésre. Az ilyen és hasonló – a kilencvenes évekig nem jellemző – demokratikus megoldások egyre gyakoribbak Latin-Amerikában. A kép tehát mindenképpen nagyon vegyes, s nem csak az egyes országok térnek el egymástól markánsan a demokratikus berendezkedés szilárdsága szempontjából, hanem esetenként az országok maguk is megteszik néhány év alatt oda-vissza az utat a demokrácia és a kvázi diktatúra között.

5.3. Pozitív hatást gyakorol a térségre az egész világot átalakító globalizáció folyamata is, hiszen ennek következtében erősödik a külső nyomás a demokratikus formák betartására, erősítése végett. Természetesen itt komoly kétségek is felmerülhetnek, hiszen a világgazdaságot mozgató erők elsősorban a gazdasági érdekek mentén rendeződnek, s csak másodsorban fektetnek hangsúlyt a társadalmi, erkölcsi igények, elvárások érvényesítésére. Ráadásul, a külső erők sok esetben csak a már létező demokratikus rendszereket ösztönzik a továbblépésre, míg a meglévő autoriter rendszerek átalakításának kényszerítése terén kevéssé sikeresek. Azaz a demokratikus berendezkedés felé vezető első lépésnek, a széles társadalmi bázison alapuló és a hatalmi elit tagjai közt is meghatározóan jelenlévő szándéknak mindenképpen belülről kell fakadnia. A külső tényezők csak ezután nyerhetnek teret a további demokratikus átalakítás ösztönzésével. S ekkor még nem beszéltünk a globalizáció mint gazdasági jelenség negatív hatásairól, melyek a gazdasági nehézségek fokozása révén a belső elégedetlenséget, a társadalmi robbanást, s ezen keresztül a populizmus térnyerésének vagy éppen magának a katonai hatalomátvételnek az esélyét növelik.

5.4. Ami a közeljövő eseményeit illeti: noha eddig is akadtak helyi konfliktusok a térségben, de ezek mindig megmaradtak két ország szintjén (pl. Peru és Ecuador határvidéki), vagy egy országon belül (pl. a mexikói zapatisták), most azonban egy, az eddigiekben elsősorban belső ügyként nyilvántartott probléma megszüntetheti a villongásoknak ezt a viszonylagos lokalizáltságát. Kolumbia belső integritása ugyanis már évtizedek óta csak álom, s az ország belső viszonyai, a kormánnyal és egymással is szemben álló két fegyveres csoport jelenléte tragikusnak nevezhető. Az önmagukat elsősorban kábítószer termelésből fenntartó gerillák (akik az országnak több mint felét ellenőrzik), már eddig is okoztak problémákat a szomszédos országok – elsősorban Venezuela, Ecuador és Brazília – számára (főként a csempészet és kisebb, néhány tízfős csoportot érintő fegyveres összetűzések s nyomukban néhány százfőnyi menekült megjelenése formájában). 2001-ben azonban minden valószínűség szerint megindul az ún. Plan Columbia végrehajtása, ami elsősorban az Egyesült Államok által finanszírozott (összesen 1,3 milliárd dolláros költségvetésű, az EU által 300 millió dollárral támogatott) program lesz. Ennek keretében egyrészt technikai és pénzügyi segítséget nyújtanak a kolumbiai kormánynak

a koka-ültetvények erőszakos felszámolásához, másrészt katonai segítséget nyújtanak a gerillák elleni fellépéshez. Az Egyesült Államokba érkező kokain 90%-a ugyanis Kolumbiából származik. Mivel a tervek szerint az akciókban amerikai katonák is részt vennének, sokan egy újabb vietnami jellegű beavatkozástól tartanak. Bár ez utóbbi fordulat nem valószínű, de az akció a szomszédos országokat azzal fenyegeti, hogy a Kolumbiából kiszoruló gerillák náluk keresnek menedéket, s várhatóan a kiéleződő helyzet több tízezres, egyes becslések szerint több százezres menekülthullámot indíthat el.

5.4.1. A terv tehát egy komoly, potenciálisan öt-hat országot érintő regionális katonai konfliktus forrása lehet. Ezt látszik igazolni, hogy megindult a katonai felkészülés a határok mentén. Brazília kisebb átcsoportosításokat hajtott végre, és 8 harci helikoptert vásárolt, hogy növelje a térségben lévő csapatai mozgékonyt és ütőképességét, további két új katonai bázist is tervez építeni északnyugati határai mentén. Panama, aki eddig nem rendelkezett saját hadsereggel, most szintén fegyvervásárlásba fogott, hogy megvédhesse 270 kilométeres Kolumbiával közös határát. A nagyszámú menekült megjelenése mellett az is reális veszély, hogy a Kolumbiából kiszoruló gerillák a kokaültetvényeket is áttelepítik a szomszédos országokba. (Kisebb méretekben erre már eddig is volt példa Venezuelában.)

5.5. A demokrácia megszilárdítása terén tehát még nagyon komoly feladatok állnak a térség országai előtt. Ennek a feladatnak a megoldása keretében feltétlenül szükség van a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére, a közélet tisztaságának megteremtésére, ezen keresztül a demokratikus berendezkedés hitelének visszaszerzésére. Mivel a gazdasági helyzet csak szűkös forrásokat tesz elérhetővé a társadalmi és szociális reformok végrehajtásához, ezért különösen fontos, hogy ezek a források eljussanak a megfelelő területekre, s hogy jól válasszák meg a fejlesztendő területeket. Természetesen ez így elég általános meghatározás, de ez nem csökkenti igazságtartalmát. A megcélzandó területeknek elsősorban az oktatás fejlesztésének és a városi lakosság életnívójának, az ún. favallák sokmillió lakosságának az életkörülményeinek a javításának kell lennie.

6. Szociális állapotok

Noha az elmúlt tíz évben jelentősen nőtt a gazdaságok teljesítménye Latin-Amerikában, a társadalmi különbségek nem csökkentek jelentősen, s a legszegényebb rétegek helyzete is csak marginálisan javult. Míg a fejlett ipari országokban a társadalom középső rétegébe a teljes népesség 50-60%-a tartozik, addig Latin-Amerikában mindössze 20%. Ezen a földrészen található a világ legnagyobb jövedelmi különbségeivel „büszkélkedő” két ország, Brazília és Guatemala, ahol a társadalom felső 10%-a rendelkezik a jövedelmek 50%-ával, míg az alsó 50% a jövedelmek 10%-ával. De a jövedelmi különbségek valójában a felső 10% és a fennmaradó 90% egésze között jelentősek. Míg az USA-ban a felső decilis átlaga csak 60%-kal magasabb a többiekénél, addig Latin-Amerikában 160%-kal.

6.1. Az említett mutatók alig változtak az elmúlt tíz év alatt (sőt, a képzett munkások és a képzetlenek közti jövedelemkülönbségek 50%-kal nőttek), miközben a munkanélküli-

ség a régióban folyamatosan emelkedett (igaz még most is csak 8–9% közötti). Ráadásul az új munkahelyeknek 84%-a az informális, alacsony hatékonyságú szektorban keletkezett. Itt talál munkát magának a városi lakosság 50%-a.

6.2. Óriási kihívást jelent a folyamatosan duzzadó városi lakosság életkörülményeinek javítása. 2000-re a térség teljes népességének 75%-a (380 millió ember) városlakó lett. Ez az arány világviszonylatban egyedülálló. Latin-Amerikában 52 olyan várost találunk, amelynek lélekszáma meghaladja az egymilliót, és több esetben az ötmilliót is. A hatalmasra nőtt városok azonban lakosaik legnagyobb részének a legalapvetőbb életfeltételeket sem tudják nyújtani. A városokhoz nőtt szegénynegyedek bádogépületeiben nincs víz, fűtés, nincs úthálózat, és legtöbbször a hatóságok keze sem ér el ideig. Ezek a negyedek valójában fehér foltok a térképen, ahol a lakosság jókora része él. Itt „természetesen” nincs orvosi ellátás, kérdéses az alapoktatás megléte, elérhetősége, s igen kevés kitörési pont adódik az ide született vagy ide került emberek számára. Ezek a nagyvárosok zömükben a világ legszennyezettebb városai közé is tartoznak. Ezt a listát egyébként Santiago de Chile vezeti.

6.3. Az, hogy az elmúlt tíz év eredményeiből kézzelfoghatóan nem részesült a társadalom legnagyobb része még megmagyarázható lenne azzal, hogy a növekedés ellenére el kellett/kell jutni egy bizonyos szintre, hogy megkezdődhessen a megnövekedett „torta” szétosztása. Előbb a befektetések növelése a feladat, hogy ne élje fel a társadalom a jövőbeli fejlődés alapjait. Igen ám, de az elmúlt évtized eredményei között csak néhány országban szerepel az előrelépés a szociális célú beruházások, reformok terén. Az oktatásban szinte semmilyen pozitív változás nem történt, pedig az adatok és a józan ész is azt mondja, hogy ez a kulcs a szebb, a gazdagabb jövő felé. A legjobban kereső 10% ugyanis átlagosan plusz háromévnnyi iskolázottsággal rendelkezik a következő 10%-kal szemben, és a legkevesebbet kereső 30% hátránya már közel 7 év.

6.4. Ez persze egy önmagát erősítő folyamat (hiszen a jobb körülmények között élő családok képesek taníttatni gyermeküket, s mutat(hat)nak jó példát), ami a jövedelemkoncentráció fokozódását hozza magával. Ezt az elképzelést támasztja alá az is, hogy Latin-Amerikában a 14 éves gyerekeknek átlagosan 20%-a kevesebb, mint 6 év iskolai végzettséggel rendelkezik. Persze ez az arány az alsó jövedelmi negyedbe tartozó gyerekek között négyszer akkora, mint a felső jövedelmi negyedből kikerülők között. Tovább fokozza a társadalom rétegeinek egymástól való elszakadását, hogy a különösen a fiatalok körében egyre növekvő arányú kábítószer-fogyasztás is elsősorban a szegény sorban élőkre jellemző, ennek minden egészségügyi, gazdasági és jogi következményével együtt. Természetesen itt is a megelőzés, azon belül is elsősorban az oktatás és az általános gazdasági helyzet, az életszínvonal emelkedése lenne, lesz (remélhetőleg) a megoldás.

6.5. Az a következtetés, hogy a térség országainak minél hamarabb jelentős összegeket kellene fektetniük az oktatásba, az egészségügybe és egyéb szociális területekbe, valószínűleg nem hat a reveláció erejével senkire. Az viszont, hogy az elmúlt tíz évben, a

növekedés időszakában nem került sor érdemi előrelépésre ezen a téren, már középtávon is megkérdőjelezi az eddigi növekedés fenntarthatóságát. A növekedés a legtöbb ország esetében pusztán mennyiségi volt, a minőség, a hatékonyság növelése, a termelés szerkezeti átalakítása terén kevés előrelépés történt, és az is elsősorban a betelepült multinacionális vállalatoknak köszönhető. Az áhított hosszú távú növekedés, az élet-színvonal emelkedése és a világgazdasági hatásoktól való rendkívül nagymértékű függés csökkentése nem érhető el a humán erőforrások fejlesztése nélkül.

6.6. Természetesen a nagy kérdés az az, hogy honnan, milyen forrásból finanszírozzák ezeket a fejlesztéseket. Az egyes lenyűgöző adatok ellenére 1990 és 2000 között az egy főre eső GDP átlagosan csak 15%-kal nőtt a térségben. Ez általában véve inkább tekinthető stagnálásnak, mint akár közepesen gyors növekedésnek. A világhoz képest pedig inkább relatív elmaradást jelez. Ennek ellenére, a források rendelkezésre állnak, de ezek főként a természeti környezetben, ásványkincsekben testesülnek meg. Ezek felélése, s az ezzel kapcsolatos környezeti károk pedig olyan adósságot ró(ná)nak Latin-Amerikára és az egész földre (mint mondjuk az Amazonas-medence esőerdőinek kiirtása), amit jobb lenne elkerülni. Márpedig az eddig elért eredmények is jórészt ezen tőke rovására valósultak meg.

7. Összefoglalás

Csakúgy mint a kilencvenes években, a következő 3–5 évben Latin-Amerika várhatóan követni fogja a világgazdaságban meglévő trendeket, melyek eddig is meghatározóak voltak számára. Kicsi az esélye, hogy a világgazdaság és elsősorban az USA növekedése mellett belső okok (például a demokratizálódás terén tapasztalható visszalépés) következtében a térség jelentősen elszakadjon a globális tendenciáktól. Ugyanakkor a világgazdaság növekedése mellett sem zárható ki a befektetői bizalom megingása, ami a növekvő amerikai kamatlábak nyomán az amúgy is egyre drágább külső források drasztikus elapadásához vezetne. Ez igen súlyosan érintené a régiót, különösen mivel a kilencvenes évek során a privatizáció a legtöbb országban lényegében lezajlott, s az eladósodottság mértéke aggasztó. (Brazília és Argentína együtt több mint 400 milliárd dolláros adósságállománnyal „rendelkezik”.)

7.1. Amennyiben negatív tendenciák jelentkeznek a világgazdaságban, Latin-Amerika azokat is elsőként fogja érzékelni. Az olajár várt csökkenésének elmaradása, bár Venezuela és Mexikó helyzetét jelentősen javítaná, tovább növelhetné a már jelenleg is érzékelhető különbségeket a régió északi és déli részeinek növekedési ütemei között. Mivel feltehetően előbb-utóbb lankadni fog a jelenlegi gyors növekedés a világgazdaságban, a latin-amerikai országoknak mihamarabb meg kellene indítaniuk azokat a társadalmi és szociálpolitikai reformokat, amelyek közép- és hosszú távon biztosíthatnák a fenntartható fejlődés immanens hátterét, és egyben mérsékelnék a térség világgazdasági kiszolgáltatottságát.

7.2. Latin-Amerika további növekedése szempontjából a korlátok – s ezzel egyben a megoldandó problémák, feladatok – közé kell sorolnunk a társadalmi egyenlőtlenség

magas fokát, és ebből fakadóan a szakképzett munkaerő relatív hiányát, a termelés szerkezeti problémáit, az alacsony hozzáadott értéket hordozó termékek termelését és exportját, valamint a nemzetközi összehasonlításban kis hatékonyságú termelést. Továbbá, igen hátrányos a hatalmas adósságállomány okozta terhek jelenléte, a demokratikus berendezkedés instabilitása és a korruptió burjánzása. Politikai szempontból kockázatot jelent a kolumbiai gerillák ellen az USA hathatós és közvetlen támogatásával indítandó harc is, mivel magában hordozza a fegyveres konfliktus eszkalálódásának lehetőségét, s minden valószínűség szerint több százezres menekülthullámot indít el a szomszédos országok felé. Végül a NAFTA kiterjesztése következtében az USA gazdaságához egyre szorosabb szálakkal kötődő közép-amerikai régió és a csak lazábban kötődő, mégis függő helyzetben lévő Dél-Amerika gazdasági fejlődése között egyre markánsabban jelenlévő (s egy esetleges világgazdasági visszaesés esetén várhatóan tovább növekvő) különbségek gerjesztik a régióon belüli feszültségeket, s ez negatívan befolyásolhatja, lassíthatja egy jövőbeli, a teljes amerikai kontinenst magába foglaló szabad kereskedelmi egyezmény, integráció létrejöttét.

7.3. A növekedést pozitívan befolyásoló tényezők – sajnos az előbbinél lényegesen rövidebb – listáján első helyen a már végrehajtott gazdasági reformok gyümölcseinek beérése áll. Itt elsősorban a privatizáció és a beáramló külföldi működő tőke (mely 1990 és 1998 között megnyolcszorozódott) implikálta hatékonyságnövekedés, versenyképesebb világgazdasági jelenlét említhető. Ezen túl ide kell sorolnunk a regionális integrációs szervezetek fejlődését, ami a NAFTA esetében valódi fejlődést jelent, míg a Mercosur esetében a sikeresnek tekinthető 1991–98-as időszak után az ázsiai válság okozta visszaesés „túlélése” is sikerként könyvelhető el. A bilaterális és csoportok közötti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében elért eddigi eredmények, a világ vezető gazdasági szereplőivel folytatott tárgyalások mindenképpen jó lehetőséget teremtenek a külkereskedelem fejlesztésében, és pozitívan befolyásolják a térség működőtőke-abszorpciós képességét is. A hatalmas (potenciális) belső piac már eddig is komoly vonzerő volt a befektetni szándékozók számára, s jelentőségét csak növelik az eddig elért kereskedelempolitikai sikerek és a gazdasági növekedés lehetőségei.

7.4. Összességében a kilencvenes években elért sikerek, s az ázsiai válság okozta sokk viszonylag gyors leküzdése optimizmusra adhat okot, s valószínűsíti, hogy kedvező világgazdasági tendenciák mellett Latin-Amerika a következő években komoly, 4–5%-os növekedést produkálhat. Azonban az eddigi fejlődés szerkezeti problémái, hiányosságai, amennyiben nem orvosolják őket, már öt éven belül komolyan visszavethetik a régió fejlődési potenciálját, még a kedvező külső körülmények fennmaradása esetén is.

7.5. Ami Latin-Amerika fejlődési lehetőségeinek vizsgálatából levonható Magyarországra vonatkozó következtetéseket illeti, a csekély mértékű gazdasági kapcsolatok következtében elsősorban néhány, az elmúlt tíz év latin-amerikai tapasztalataiból levont tanúságra kell szorítkoznunk. A regionális integrációk esetében az ázsiai válság nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy ezek hatékony működése csakis a közös érdekek, a kölcsönös

előnyök mentén valósulhat meg, s ezek felfedéséhez elengedhetetlen a nyílt párbeszéd és mindegyik fél részéről a konstruktív hozzáállás. Kiemelt figyelmet kell kapniuk a humán erőforrás területén eszközölt beruházásoknak, a szociális ellátórendszerek reformjának a gazdaság és a társadalom szerkezeti átalakítása során. Végül a külső függés csökkentése szempontjából elengedhetetlen az export- és ezzel párhuzamosan az importpiacok diverzifikációja, a termékkála bővítése s a magas feldolgozottságú termékek szerepének növelése. Ezek a tanúságok, köszönhetően a kilencvenes években befutott részben párhuzamos pályáknak, a hazai tapasztalatok között is szerepelnek, de jelentőségüket nem tudjuk eltúlozni.

* * * * *